

*Лисодед О.В.,
доцент, к.ю.н.,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРОБАЦІЙНОГО АРЕШТУ

Однією з новел КК України 2001 р. було доповнення чинної на той час системи кримінальних покарань чотирма новими видами покарань, а саме: 1) громадськими роботами; 2) арештом; 3) обмеженням волі; 4) довічним позбавленням волі. Проте з часом порядок і умови виконання таких видів покарань, як обмеження волі і арешт показали, що ці покарання за своєю суттю стали певними різновидами позбавлення волі: арешт – короткостроковим позбавленням волі; обмеження волі – полегшеним варіантом позбавлення волі. Наразі з цим погоджуються більшість правників, і відмова у проєкті нового КК України від цих видів покарань, на нашу думку, є цілком правильною.

Водночас у проєкті КК України серед кримінально-правових засобів поряд з ув'язненням на певний строк як видом покарання (ст. 3.1.2) з'явився і пробаційний арешт (ст. 3.4.7) як наглядовий засіб пробації. Пробаційний арешт пропонується розглядати як часткову ізоляцію особи від суспільства шляхом виконання нею обов'язку у вихідні, святкові дні та/або в нічний час у будні дні. Пробаційний арешт буде встановлюватися на строк від 1 до 12 місяців та поділятися на домашній пробаційний арешт (не залишати житло, яке є місцем проживання) та пенітенціарний пробаційний арешт (перебувати в пенітенціарній установі).

Значимо, що ізоляція – це найбільш суттєве обмеження прав та свобод людини і громадянина. Ізоляція – це обмеження у вільному виборі місця проживання, вільному пересуванні, вільному визначенні свого способу життя. Ізоляція є невід'ємним атрибутом виконання покарання у виді позбавлення волі і полягає в поміщенні засудженого до спецустанови з постійним наглядом, суворо нормованим розпорядком дня, у виконанні низки додаткових обов'язків, не притаманних законослухняним громадянам. За допомогою ізоляції гарантується безпека інших членів суспільства хоча б через невчинення щодо них засудженою особою нових злочинів на певний строк. Проте навіть і при позбавленні волі ізоляція є частковою, тому що засуджений не позбавляється права спілкування з зовнішнім світом (листування, газети, радіо, телебачення, Інтернет, побачення, короточасні виходи, виїзди й відпустки за межі установ виконання покарань).

Тому, на нашу думку, поміщення особи, яка вчинила злочин, до пенітенціарної установи з частковою ізоляцією – це все одно позбавлення волі, або обмеження волі, або арешт (у розумінні термінології чинного КК України), або ув'язнення (за термінологією проєкту КК України).

Так за ст. 61 КК України покарання у виді обмеження волі полягає в триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства за умов здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Такими установами, згідно з Законом України від 11.07.2001 р. № 2636-III «Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України», стали виправні центри. Проте жодного виправного центру для виконання покарання у виді обмеження волі в країні не було побудовано; виправними центрами за рі-

шенням Державного департаменту України з питань виконання покарань стали колонії-поселення (наказ від 12.12.2003 р. № 251). Ці колонії були побудовані ще за радянських часів за типовими проектами для відбудовання покарання у виді позбавлення волі, і будь-яке інженерно-технічне їх переобладнання у виправні центри як у нові установи виконання покарань не здійснено. Тому на сьогодні виправні центри територіально й організаційно не відрізняються від колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання; порядок і умови виконання в них покарання у виді обмеження волі аналогічні порядку й умовам виконання покарання у виді позбавлення волі в колоніях. І ізоляцію, і нагляд в них ніхто не відміняв. На це було звернуто увагу ще 2007 року під час перевірки виправних центрів Генеральною прокуратурою України [1, с. 4-7], але, як кажуть, «віз і досі там». 2008 року І. Г. Богатирьов запропонував розробити модель виправного центру, яка була б відмінною від існуючих виправних колоній [2, с. 89]; минуло більше 10 років, проте ні він, ні хто-небудь інший таку модель до цього часу так і не розробив, бо при існуючому порядку та умовах виконання покарання у виді обмеження волі створити її неможливо.

Згідно з вищевказаними змінами до ВТК України, установами для виконання покарання у виді арешту були визначені арештні доми. Ураховуючи те, що арештних домів в Україні теж не було, відповідно до Інструкції про організацію виконання покарання у виді арешту в установах кримінально-виконавчої системи, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 31.08.2001 р. № 158, особи, засуджені до арешту, тимчасово, до створення арештних домів, почали відбувати покарання в слідчих ізоляторах за місцем проживання. Надалі були створені «на папері» арештні доми при слідчих ізоляторах, потім додатково ще й арештні доми при виправних колоніях; але, насправді, це окремі камери на території цих установ, і порядок та умови відбування в них арешту досить схожі на відбування покарання у виді позбавлення волі в тюрмі.

Незрозуміло, про які пенітенціарні установи для виконання пенітенціарного пробаційного арешту йде мова. Про виконання ув'язнення на певний строк заявлено, що воно полягає в строковому триманні засудженого в установі виконання покарання (ст. 3.1.5). Отже, якщо для пенітенціарного арешту застосовується термін «пенітенціарні установи», то це щось інше, ніж установи виконання покарання для ув'язнення. Приклад створення виправних центрів і арештних домів показує, що те ж саме з досить великою часткою ймовірності спіткає й пенітенціарні установи для виконання пенітенціарного пробаційного арешту, якщо вони будуть створюватися як нові установи, до цього часу не відомі системі установ виконання покарань. На нашу думку, нічого іншого, крім існуючої зараз системи органів і установ виконання кримінальних покарань, у найближчому і віддаленому майбутньому держава запровадити не зможе, тому що вона мінімально фінансує існуючу Державну кримінально-виконавчу службу України. Хіба що знову створять якісь «нові» фіктивні установи.

Зауважимо, що й виправних центрів найближчим часом не стане більше. Міністерство юстиції України вже розробило й обіцяє терміново направити до Верховної Ради України два законопроекти, якими передбачається запровадити новий вид кримінального покарання – пробаційний нагляд замість існуючого обмеження волі. А це означає ліквідацію виправних центрів і повний розпродаж їхнього майна. До речі, перший такий проект вже стартував у серпні 2020 р.: на продаж виставлений Ірпінський виправний центр.

Тобто, виправні центри й арештні доми застосувати для виконання пенітенціарного пробаційного арешту в майбутньому буде неможливо через їх відсут-

ність. Якщо ж пенітенціарний пробаційний арешт буде виконуватися в існуючих виправних колоніях чи в якихось приміщеннях при виправних колоніях, це все одно буде закамфльоване короткострокове позбавлення волі; якщо ж існуючі виправні колонії все ж таки перебудують у тюрми, як це зробили окремі країни пострадянського простору, це буде короткострокове тюремне ув'язнення. На реальне ж будівництво якихось нових установ у країні просто немає коштів.

Значимо, що й використання в проєкті КК України терміна «пенітенціарний» не є вдалим. На наше глибоке переконання, в Україні не було, немає і найближчим часом не буде пенітенціарної системи. Пенітенціарні системи існують у розвинутих країнах світу, де засудженим гарантуються основні права і свободи людини та громадянина, де відсутнє перевиховання засуджених, що тривалий час безуспішно застосовувалося у нас, особливо в поєднанні з примусовою суспільно корисною працею, де створені неналежні умови тримання, побуту, харчування, медичного обслуговування тощо. У нас же не гарантуються права і свободи навіть законослухняних членів громадянського суспільства, тому говорити про пенітенціарну систему і пенітенціарні установи в Україні ще зарано.

Виникнення ж цього терміна в науковому обігу і законодавстві в 90-х роках ХХ століття спричинене намаганням видати бажане за дійсне та своєрідним уведенням в оману європейських партнерів, які допомагають нам втілити міжнародні та європейські стандарти поведіння із засудженими в діяльність вітчизняної системи виконання покарань. А втім протягом 2005-2006 р.р. разом із заміною в законодавстві терміна «кримінально-виконавча-система» на «державна кримінально-виконавча служба» термін «пенітенціарна система» із законодавства все ж таки був вилучений [3; 4], хоча наразі, на жаль, він та похідні від нього знову з'являються в нормативно-правових актах без належного на те обґрунтування.

Зауважимо, що й сама ідея поєднання, так би мовити, «свободи» і «несвободи» не є новою. 2015 року К. А. Новікова запропонувала застосувати до виконання покарання у виді обмеження волі два режими: перший має полягати в триманні особи в окремі дні в кримінально-виконавчих установах з мінімальним рівнем правообмежень її особистої свободи; другий – мати місце в інші дні і полягати у залишенні особи у суспільстві з максимальним рівнем правообмежень [5, с. 8]. Ця ідея не знайшла підтримки в законодавця.

У зв'язку з викладеним вище, вважаємо, що робочій групі варто ще раз переглянути всі аргументи «за» і «проти» щодо запровадження пенітенціарного пробаційного арешту, узявши до уваги економічну доцільність його запровадження та проблеми його виконання в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Шинальський О. Додержання вимог під час виконання кримінального покарання у вигляді обмеження волі та тримання осіб в приймальниках-розподільниках для осіб, які заподозрені у зайнятті бродяжництвом. Вісник прокуратури. 2007. № 6. С. 3-13.
2. Богатирьов І. Покарання у виді обмеження волі: кримінально-виконавча характеристика. Вісник прокуратури. 2008. № 9. С. 83-89.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 20.01.2005 р. № 2377-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 11. Ст. 198.
4. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України з питань діяльності органів і установ виконання покарань: постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2006 р. № 1074. Офіційний вісник України. 2006. № 31. Ст. 2233.
5. Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

РОБОЧА ГРУПА З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА КОМІСІЇ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В УКРАЇНІ

**ПРОЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ФОКУСІ
АКАДЕМІЧНОЇ ДУМКИ**

Матеріали вебінару

(м. Харків, 21 січня 2021 року)

Харків
«Право»
2021

УДК 343.21/7(062.13):001.5
П79

Редакційна колегія:
Ю. В. Баулін (головний редактор),
Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська

Проект Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки : матеріали вебінару (м. Харків, 21 січ. 2021 р.) / НАПрН України ; Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реф. при Президентові України ; Консулт. місія Європейського Союзу в Україні ; редкол.: Ю. В. Баулін (голов. ред.), Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. – Харків : Право, 2021. – 186 с.
ISBN 978-966-998-222-3

- © Національна академія правових наук України, 2021
- © Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України, 2021
- © Консультативна місія Європейського Союзу в Україні, 2021
- © Видавництво «Право», оформлення, 2021

ISBN 978-966-998-222-3